

С.І. Марко,
Ю.Б. Турчин

ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОНТРАБАНДИ ТА НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ ЗАХОДАМИ ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Досліджено основні попереджувальні заходи економічного характеру контрабанди та незаконного обігу підакцизних товарів на підставі аналізу та узагальнення праць вітчизняних та зарубіжних кримінологів.

Ключові слова: контрабанда, попередження, митні порушення, економічні заходи, органи внутрішніх справ, митні органи, підакцизні товари.

Исследовано основные предупредительные меры экономического характера контрабанды и незаконного оборота подакцизных товаров на основании анализа и обобщения работ отечественных и зарубежных криминалогов.

Ключевые слова: контрабанда, предупреждение, таможенные нарушения, экономические меры, органы внутренних дел, таможенные органы, подакцизные товары.

The research of basic preventive measures of economic character of smuggling and excisable goods trafficking on the basis of analysis and generalization of the works of domestic and foreign criminologists is carried out in the article.

Key words: smuggling, warning, customs violations, economic means, customs bodies, bodies of internal affairs, excisable goods.

Постановка проблеми. Аналіз стану боротьби з контрабандою свідчить, що, незважаючи на комплекс здійснених правоохоронними органами заходів, вона продовжує поширюватись, а пов'язані з нею негативні процеси набувають дедалі витонченіших форм, що завдає значної шкоди економіці України, негативно впливає на криміногенну ситуацію у державі. Мають місце факти незаконного звільнення товарів підакцизної групи від митного оформлення, їх ввезення на митну територію України під виглядом транзиту, переміщення цих товарів через митний кордон поза пунктами пропуску, недекларування та їх приховування від митного контролю шляхом подання митному органу

документів, що містять неправдиві відомості стосовно вартості товару, кількості вантажу, країни його походження, відправника товару тощо.

Стан дослідження. Відзначимо, що так чи інакше, дослідження проблем попередження злочинності здійснюється багатьма провідними науковцями у сфері кримінального права та кримінології, зокрема, такими фахівцями, як: В.В. Голіна, А.П. Закалюк, В.К. Звірбуль, І.І. Карпець, І.П. Лановенко, А.Г. Лекарь, В.В. Лунєєв, Г.М. Мінковський, І.К. Туркевич, які зробили істотний внесок у розробку складних проблем попередження злочинності [1; 2; 3; 4; 5]. Завдяки їхнім дослідженням була дана не тільки змістовна характеристика основних напрямків і видів профілактики злочинності, але й розглянуті питання організації превентивної діяльності, визначені особливості попереджень окремих видів злочинів.

Мета дослідження. Не стоїть осторонь і проблема зниження рівня контрабанди та незаконного обігу підакцизних товарів як складова загального запобігання злочинності. Багато істотних аспектів цієї складної проблеми потребують додаткової уваги. Безперечно, це стосується і попереджувальних заходів економічного характеру, здійснення яких є прерогативою у боротьбі з таким негативним явищем сьогодення, як контрабанда та незаконний обіг підакцизних товарів.

Виклад основних положень. Відповідно до чинного законодавства України, а також положень міжнародних угод про права людини, попередження злочинів є одним із пріоритетних напрямів кримінальної політики держави.

Здійснений аналіз сформованої практики кримінологічного попередження злочинів показав, що за своїми структурно-змістовними елементами і спрямованістю дій воно охоплює такі основні напрямки: 1) індивідуальне попередження злочинів; 2) соціальне попередження злочинів (загальне); 3) спеціальне попередження злочинів.

Сприймаючи в принципі зазначену класифікацію як науковий інструментарій дослідження, ґрунтуючись на його емпіричних матеріалах, слід погодитися з таким визначенням цього напрямку діяльності правоохоронних органів. Попередження контрабанди – це вид діяльності правоохоронних органів, їх служб, підрозділів і посадових осіб, здійснюваний у межах їх компетенції щодо виявлення, усунення чи нейтралізації причин і умов, що сприяють вчиненню контрабанди; позитивний вплив на осіб, що виявляють протиправні наміри, вчинки та поведінку, припинення підготовлюваних кримінальних діянь.

В.В. Коваленко зазначає, що попередити контрабанду чи митне правопорушення – означає безпосередньо вплинути всіма дозволеними законом силами, засобами та методами на особу (осіб), яка має намір вчинити контрабанду чи митне правопорушення, або на причини й умови, що сприяють його вчиненню. Мета попередження злочину чи митного правопорушення полягає у запобіганні злочину чи правопорушенню до того, як конкретна особа (особи) розпочне його безпосереднє вчинення [6].

Керуючись вказаним визначенням, перейдемо до дослідження сутності основних економічних напрямів попередження контрабанди та незаконного обігу підакцизних товарів у сучасних умовах кримінальної ситуації у цій сфері.

Для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності стає невигідним їх законне переміщення через митний кордон, тому що при цьому вартість переміщуваних товарів зростає в кілька разів, і реалізація їх на ринку істотно затягується або взагалі неможлива. Особливо така ситуація негативно впливає на перевізників товарів у великих обсягах.

Відповідно, контрабанда товарів зростає, а бюджет держави несе збиток. Насамперед необхідно суттєво знизити, а в деяких випадках і взагалі звільнити від митних зборів вітчизняні товари, які не обмежені у цивільному обороті. У цьому випадку, крім попереджувальних заходів, імпорту вітчизняних товарів буде збільшений, а в результаті вітчизняна промисловість отримає можливість для свого розвитку та, відповідно, усе це позитивно вплине на розвиток економіки країни, зниження рівня безробіття та зростання доходів тієї частини населення, яка зайнята в промисловості.

На нашу думку, до економічних заходів з попередження контрабанди підакцизних товарів та незаконного обігу підакцизних товарів слід віднести розвиток вітчизняної промисловості, здатної за своїми можливостями наситити внутрішній ринок якісними, конкурентоспроможними промисловими і продовольчими товарами. У зв'язку з цим державні органи повинні сприяти, допомагати і заохочувати розвиток підприємництва, в тому числі і малого, надавати починаючим організаціям різні пільги, в тому числі і митні. Однак при цьому необхідно здійснювати і контроль, задіюючи і відповідні правоохоронні органи, для виявлення недобросовісних підприємців.

Продовжуючи аналіз спеціалізованих організаційних заходів щодо попередження контрабанди та незаконного обігу підакцизних товарів, не можна не розглянути діяльність співробітників БЕЗ МВС України та інших служб ОВС з виявлення оптових покупців імпортованих

промислових і продовольчих товарів. Ця діяльність переважно поєднується з проведенням рейдів на ринках, на яких здійснюється реалізація великих партій товарів.

У ході проведення таких спільних заходів (а в них повинні брати участь, крім БЕЗ МВС України, і співробітники по боротьбі з організованою злочинністю, співробітники карного розшуку і міліції громадської безпеки, а також представники митної служби), можна встановити:

- 1) місця зберігання великих партій контрабандного товару;
- 2) організації, підприємства та окремих осіб, що займаються його перевезенням, зберіганням і реалізацією;
- 3) які товари і звідки ввозяться на територію України, в якій кількості і для яких підприємств чи окремих осіб вони призначалися;
- 4) канали (маршрути) транспортування контрабандного товару, хто з корумпованих співробітників митної служби, які брали участь у його незаконному переміщенні, а також інших співучасників;
- 5) припинити надходження несертифікованих, а часто небезпечних для життя підакцизних товарів на ринок для її подальшої реалізації.

Слід зазначити, що ці дії доцільно здійснювати на основі раніше проведеного оперативного-економічного аналізу. У цьому випадку правоохоронні органи досягли більш високого результату в попереджувальній діяльності і чіткіше уявляють ту ситуацію, яка склалася у зовнішньоекономічній сфері, що дозволить їм більш ефективно протидіяти контрабанді підакцизних товарів, вплинути на неї з позиції запобіжних заходів.

Тенденція зростання фактів контрабанди та незаконного обігу підакцизних товарів свідчить про те, що прийняті ОВС та митною службою заходи не відповідають активним протиправним прагненням і дій їх порушників. Таке становище пояснюється як ускладненням криміногенної ситуації в країні за рахунок кризових явищ у соціально-економічній діяльності держави, так і недоліками взаємодіючих суб'єктів у вирішенні завдань своєчасного виявлення осіб, схильних до вчинення вказаних злочинів.

Що стосується соціальних заходів попередження злочинів, то вони мають довготривалий характер, види діяльності, які мають інше цільове призначення, але опосередковано усувають або мінімізують криміногенні чинники. Найперше позитивно впливають на криміногенну ситуацію результати економічного розвитку суспільства. Якщо в державі здійснюється продумана структурна та інвестиційна, податкова стратегія, відбувається розвиток виробництва на основі пе-

редових технологій, здійснюється справедливий перерозподіл власності, зміцнення національної валюти, всієї фінансової системи та інші аспекти вдосконалення економічних відносин, що підвищують їх життєвий рівень населення, то вони, безумовно, позитивно впливають на витіснення криміногенних чинників.

У соціальній сфері важливе антикриміногенне значення мають заходи, спрямовані на усунення різкого матеріального розшарування суспільства, матеріальної підтримки малозабезпечених громадян, обмеження негативних наслідків безробіття та ін., як неминучих супутників соціально-економічних реформ. Позитивні процеси в політичній, духовній та правовій сферах державного управління також мають антикриміногенне значення, вони впливають практично на всі види, групи, різновиди причин, умов та інших детермінантів злочинності. Комплексний характер попередження злочинності, і зокрема, контрабанди та незаконного обігу підакцизних товарів, чітко проявляється саме на соціальному рівні, оскільки тут інтегруються різні за своїм змістом заходи (економічні, політичні, соціальні, культурно-виховні, правові, організаційні і т.д.).

Звідси з очевидністю випливає висновок, що правоохоронні органи самостійно не можуть вирішувати завдання соціального попередження контрабанди та незаконного обігу підакцизних товарів, але в межах своєї компетенції беруть участь у постановці та реалізації проблем, які заслуговують планування на державному рівні. Зазвичай їх участь реалізується в державних комплексних програмах боротьби зі злочинністю.

У зв'язку з цим, для вирішення завдань соціального попередження контрабанди та незаконного обігу підакцизних товарів доцільно розглядати:

- комплексну оцінку криміногенної ситуації у сфері зовнішньоекономічної діяльності;

- ознайомлення з аналітичними матеріалами Митної служби, ОВС та інших зацікавлених правоохоронних органів показало, що вони в більшості випадків відображають відомчу позицію і не носять комплексного, міжвідомчого характеру;

- обґрунтування комплексних заходів соціального попередження контрабанди може і повинно базуватися на сукупному аналізі та узгодженій оцінці криміногенної ситуації у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Для цього є реальні передумови щодо об'єднання аналітичних можливостей МВС України та МС України з

оцінки системи криміногенних чинників, виявлених при затриманні фізичних та юридичних осіб, які вчинили контрабанду; здійсненні відомчого контролю при реєстрації суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; способах і прийомах фальсифікації документального та фактичного товарообігу предметів контрабанди тощо;

– кримінологічне забезпечення законопроектних і масштабних господарських рішень у сфері зовнішньоекономічної діяльності держави. Сутність цього напрямку полягає в тому, що зацікавлені правоохоронні органи об'єднують свої потенційні наукові та професійні, а так само кадрові можливості для планомірної та систематичної участі в розробці законопроектів або масштабних господарських рішень із питань зовнішньоекономічної діяльності на предмет їх кримінологічної оцінки, недопущення їх розбалансованості і суперечливості;

– погоджена участь у виконанні програмних або планових заходів по боротьбі з контрабандою та незаконним обігом підкацизних товарів. Особливість цього способу взаємодії правоохоронних органів полягає в тому, що вони на всіх рівнях структурної їх побудови беруть участь у реалізації програм і планів соціального розвитку регіонів, об'єктів зовнішньої торгівлі, або державних цільових комплексних програм боротьби зі злочинністю в межах своєї компетенції.

Незалежно від того, чи в автономній або колективній формі виконують вони планові заходи з проблем, що належать до боротьби з контрабандою, як об'єкт змішаної компетенції вони зобов'язані вирішувати комплексно і узгоджено не тільки за задіяними силами і засобами, але й за спрямованістю та строками.

Ініціативне узгодження своїх заходів і дій з виконання планових завдань з виявлення та нейтралізації криміногенних чинників, які сприяють вчиненню контрабанди та незаконного обігу підкацизних товарів, служить гарантією комплексного їх вирішення і подолання укорінених стереотипів вузьковідомчого підходу до виконання державної правоохоронної функції.

Проведені дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних учених дозволяють зробити висновки, що для створення моделі ефективного попередження за основу повинен бути взятий постулат про те, що так звані некримінально-правові засоби впливу (економічні, цивільно-правові та інші заходи) часто для суспільства більш вигідні, ніж кримінально-правові. Така вигода складається з низки обставин:

по-перше, некримінально-правові заходи нерідко є більш ефективними;

по-друге, при такому підході істотно економиться адміністративний ресурс.

Практика показує, що нелегальні законспіровані методи підприємницької діяльності в умовах ослаблення державних і правових інститутів, на жаль, є економічно більш ефективними, ніж легальні (за рахунок застосування як легальних, так і кримінальних методів конкуренції). Цим пояснюється те, що «тіньову» економіку не вдається легалізувати навіть шляхом амністії її капіталів.

Безумовно, якщо ефект розглядати не за кількістю осіб, притянутих до кримінальної відповідальності, і не тому, на який термін вони будуть засуджені, а за кількістю попереджених потенційних випадків правопорушень. У цьому випадку державі немає необхідності витрачати мільярдні кошти не тільки на піймання злочинця і його покарання, але і на необхідні кримінально-процесуальні процедури, і на ізоляцію винних від суспільства. Сюди ж слід віднести витрати на утримання «армії» держслужбовців правоохоронних органів і органів кримінальної юстиції [7, с. 134].

Підвищенню ефективності «тіньової» економіки в порівнянні з легальною також сприяє монополія економічної влади, що підсилюється останнім часом та концентрується в руках окремих підприємців. Злочинна діяльність таких управлінців вступає в протиріччя з інтересами підприємств, які вони очолюють. Їх конфлікт виявляється у вигляді повсюдно створюваних на «підставних» осіб посередницьких фірм, які отримали назву «прилипал», «одноденок» і т.д.

Для усунення причин і умов, що сприяють монополізації економічної влади та її криміналізації, необхідний комплекс заходів, але розділення єдиної економічної влади на її гілки, наприклад: на владу виконавчу, судову, (арбітраж, третейські суди), влада акціонерів, фінансову (включаючи відновлення незалежного статусу головного бухгалтера, призначуваного зборами акціонерів і підзвітного йому) і т.д.

Вирішення проблеми демонополізації економічної влади має сприяти збільшенню «прозорості» управління економікою, легалізації «тіньової» економіки, ускладнювати створення «псевдофірм» на «підставних» осіб, розвивати законні методи конкуренції в бізнесі.

Особливу увагу необхідно приділити розвитку єдиної системи державної реєстрації підприємств, що ускладнює створення фірм-«прилипал» та їм подібних; встановлення контролю за посередниць-

кою діяльністю. Відсутність реєстру не дозволяє вести цілеспрямовану роботу за чинними і знову створюваними підприємствами і сформувати єдиний банк даних про результати їхньої діяльності або ліквідації з метою ухилення від сплати платежів, у тому числі щодо акцизів.

Для комплексної протидії діяльності злочинних організацій необхідна кримінальна розвідка, що використовує методи системного і економіко-правового аналізу. Її необхідність зумовлена тим, що можливості негласних співробітників із виявлення керівників злочинних організацій об'єктивно обмежені їх соціальним статусом, а також тим, що коло злочинців-управлінців дуже «вузьке» і «спаяне» загальними інтересами. Здійснюючи, однак, порівняння цін товарів та процентних ставок на «тіньовому» ринку з середніми (рівноважними) цінами і процентними ставками, а також цінами і процентними ставками, встановленими державою, можна визначити як джерела надприбутків, так і осіб, що контролюють їх. Одночасно вирішується питання і про встановлення істинної картини незаконного обігу підакцизних товарів. Тут же варто зважати на те, що, використовуючи зовнішній економічний аналіз на макро- і мікрорівнях, можна персоніфікувати, ймовірно, найменш уразливу ланку злочинних організацій – корумпованих чиновників.

Для органів внутрішніх справ індикаторами наявності «тіньової» діяльності, пов'язаної з підакцизними товарами та продукції, можуть служити об'єктивні економічні показники, маніпуляції якими утруднені або неможливі. До таких показників належить: одночасна виплата офіційної та неофіційної заробітної плати; реалізація продукції через посередників за низькими цінами; низькі податкові надходження; низький оборот, регулярні великі угоди з дрібними фірмами, високий рівень споживання електроенергії.

Використання аналітичних методів дозволяє об'єктивно посилити якість профілактичної діяльності міліції. З'являється можливість оцінити кримінальну перспективу оперативних розробок, предметом уявлення яких є об'єктивні носії інформації: звіти, чеки, відомості, накладні і т. д., які здатні стати речовими доказами. Це дозволяє встановити як коло можливих злочинців, їх спільників, так і свідків.

Пильна увага питань попередження будь-яких економічних злочинів пояснюється низкою причин, зокрема тим, що соціальна профілактика – найбільш радикальний шлях боротьби зі злочинністю, оскільки забезпечує виявлення і усунення її коренів і витоків. Тим самим значною мірою досягається і попередження самої можливості скоєння злочинів.

Вважаємо за необхідне висвітлити окремі економіко-адміністративні заходи протидії незаконному обігу підакцизних товарів і продукції:

У сфері обігу алкогольної продукції:

а) повсюдне встановлення системи контролю за обсягами роздрібного продажу. Розроблена і частково застосовується система обліку роздрібної реалізації за допомогою нанесення на акцизних складах штрих-кодів, інформацію з яких можна зчитувати портативними приладами, наявними у контролюючих торговлю податкових інспекторів. Такі зчитувальні пристрої необхідно встановити на касових апаратах у спеціалізованих відділах з продажу алкоголю роздрібної торгівлі. Витрати з впровадження цієї системи по всій країні будуть компенсовані зростанням легального виробництва;

б) проведення приватизації з урахуванням інтересів держави. В разі прийняття рішення про приватизацію заводу, контрольний пакет акцій повинен належати державі, а в міру стабілізації становища на контрольованих підприємствах акції можуть бути продані;

в) необхідно встановити порядок, при якому організаціям-покупцям спирту етилового денатурованого та спиртовмісної денатурованої продукції, які купують цю продукцію у організацій-виробників за цінами, що включає акциз, сума акцизу, сплачена ними у складі ціни, при використанні цієї продукції для виробництва товарів, не оподатковуваних акцизами, на собівартість не впливала б, а підлягала відшкодуванню організації-виробнику непідакцизного товару;

г) доцільним є введення державної монополії на обіг спирту. При цьому спиртозаводи і лікєро-горілчані заводи повинні залишатися приватними, але купувати і продавати спирт буде держава. Для цього потрібно створити державні акцизні склади на спиртозаводах, обминаючи які неможливо було б купити спиртосировину.

У сфері обігу тютюнової продукції.

З метою забезпечення своєчасності та повноти обміну інформацією між правоохоронними та контролюючими органами у сфері обігу тютюнових виробів на законодавчому рівні розробити заходи зі створення «інформаційно-криміналістичного банку даних». Він повинен містити дані в чітко встановленому форматі, але автоматизованого обліку викрадених, втрачених і спеціальних марок, що знаходяться в незаконному обігу, що використовуються для маркування тютюнової продукції, і єдиний зведений реєстр ліцензій.

У сфері обігу нафтопродуктів:

а) прийняти положення про ліцензування переробки нафти і транспортування магістральними нафтопроводами та продуктопроводами нафти і продуктів її переробки;

б) посилити санкції до організацій, які виробляють і реалізують фальсифіковані паливно-мастильні матеріали, адекватні нанесеній споживачеві шкоди;

в) встановити ставки акцизу на бензин прямогонний як для високооктанового бензину;

г) ввести обов'язкову сертифікацію гальмівних рідин, рідин для системи охолодження, автокосметики та експлуатаційних добавок до масла і палива;

д) МНС України розробити інструкцію, що однозначно визначала б умови звільнення від сплати акцизів при експорті нафтопродуктів, і вимоги до документів, які представляє платник податків для підтвердження обґрунтованості звільнення від сплати акцизів і податкових відрахувань при вивезенні підакцизних товарів у митному режимі експорту за межі території України.

Висновок. ОВС, а так само всі інші правоохоронні органи, що беруть участь у протидії контрабанді та незаконному обігу підакцизних товарів, повинні не тільки враховувати громадську думку в своїй роботі, а й власною діяльністю сприяти формуванню адекватної думки підприємців, інших представників економічних структур (учасників зовнішньоекономічної діяльності) про участь у попередженні контрабанди та незаконному обігу підакцизних товарів.

1. Голина В.В. Специально-криминологическое предупреждение преступлений (теория и практика): дисс. на соиск. уч. степени д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 / В.В. Голина. – Х., 1994. – 569 с.

2. Закалюк А.П. Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения / А.П. Закалюк. – М.: Юрид. лит., 1986. – 189 с.

3. Лекарь А.Г. Профилактика преступлений / А.Г. Лекарь. – М., 1972. – 126 с.

4. Звирбуль В.К. Теоретические основы предупреждения преступности / В.К. Звирбуль, В.В. Ключков, Г.М. Миньковский. – М.: Юрид. лит., 1977. – 254 с.

5. Малков В.Д. Теория управления в сфере правоохранительной деятельности / В.Д. Малков. – М., 1990. – 320 с.

6. Коваленко В.В. Про стан боротьби з контрабандою та заходи протидії щодо її вчинення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/...1/kovalenko.htm.

7. Еременко М.А. Уголовно-правовые и криминологические меры борьбы с незаконным оборотом подакцизных товаров и продукции: дисс. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / М.А. Еременко. – М.: РГБ, 2006. – 179 с.

Стаття надійшла 10 грудня 2010 р.